

5. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 1. Т. 2. (Весняний цикл). – К., 1994.
6. Колесса Ф. Українська усна словесність. – Львів, 1938.
7. Потебня А. Объяснение малорусских и сродных народных песен. – Варшава, 1883.

Oleh Smolyak

COMIC GAIVKY OF WESTERN PODILLYA: MOTIVATION AND FUNCTION IN RITE

The article considers principal motives which appear in facetious gaivkas of Western Podillya and takes up their functional destination in composition of Easter rite action.

Олена Аліксічук

ФУНКЦІЯ ТА ОБСТАВИНИ ВИКОНАННЯ ВЕЛИКОДНІХ НАРОДНИХ ПІСНЕСПІВІВ КАМ'ЯНЕЧЧИНИ

У статті розкриваються історико-культурні традиції виконання великодніх народних піснеспівів Кам'янеччини. Аналізується мелодика цих пісень та своєрідність великодніх духовних віршів досліджуваної місцевості.

В історичному і культурному відношеннях Кам'янеччина є багатим краєм. Національний склад її населення завжди був строкатим. Серед нього помітне місце займали поляки, вірмени, євреї. Але переважну більшість становили українці. У цій місцевості здавна мешкали й інші невеликі етнічні групи: татари, волохи (молдовани), греки, болгари, цигани тощо. Відомо, що в різні часи Поділля було підпорядковане Литві, Польщі, пізніше Туреччині, царській Росії. Такі історичні обставини, звичайно, вплинули на формування народної пісенної культури Кам'янеччини, в якій переплелися художньо-культурні традиції польського, литовського, вірменського, єврейського, російського, українського народів.

У різні часи на Кам'янеччині проживали знавці місцевого фольклору, які більш детально займалися його вивченням та осмисленням. Більшість цих невтормних знавців традиційної культури забуті або відомі лише вузькому колу фахівців. Серед них найпомітніше місце посідають С.Венгржиновський, М.Белінський, І.Зборовський, К.Широцький. З відродженням української державності ці імена поступово повертаються із забуття. Серед них імена подільського етнографа та історика мистецтва – К.Широцького та дійсного члена імператорського Російського географічного товариства П.Чубинського, який під час трьох експедицій по Південно-Західному Поділлі в 1869-1870 рр. зібрав багатий фольклорно-етнографічний матеріал – 4 тисячі пісень і понад 300 казок. Не можна не згадати класика української дожовтневої літератури – М.Коцюбинського, який вів активне спостереження за селянським укладом життя та збирав різнобічний фольклорний матеріал на Поділлі. Невтормним збирачем місцевого фольклору був і М.Леонтович, який у період між 1900-1921 рр. записав та розшифрував понад 150 зразків подільських пісень, серед яких багато маловідомих на той час варіантів.

У Південно-Західному Поділлі збереглися народні духовні піснеспіви – особливий вид молитов, які поєднують текст і мелодію. Такого роду релігійна піснетворчість характеризується обмеженістю звукорядів, стиснутістю музичних форм (4-8 тактів), свободою тактової будови – переходом від простої тактової схеми до складної або мішаної: 5/4+6/4; 2/4+3/4; 4/4+5/4; 4/4+3/4, а також варіюванням мелодійного руху та ритміки. Мовлення народних великодніх піснеспівів Кам'янеччини позначене окремими особливостями місцевої говірки, яку дехто з дослідників називає червоно-руською [1, 8]. Тут часто використовується займенник «ся» перед дієсловом відсутні м'які

дієслівні закінчення, властиві пом'якшення деяких голосних, наприклад, у слові «святий», використовується велика кількість архаїзмів тощо.

Народні духовні вірші та пісенспіви були жанром духовної творчості, який функціонував поза межами церкви. Духовним творам усної традиції не властива суворі канонічність церковних молитов. Тут, як і в народному епосі, має місце творчо-імпровізаційне начало в трактуванні тем, сюжетів у поетичному та музичному мовленні. Наприклад:

Спас перемиг смерть і всі темні сили,
На третій день Він вийшов із могили.
В серцях невірних увійшла тривога,
Що у могилі вже немає Бога.
Земля си здригнула, вартові зомліли,
Як Він виходив з своєї могили.
Ангел із неба звісткою втішає:
«Дивіться, в гробі вже Його немає!»

У великодній час на Кам'яничині, як і по всій Україні, виготовляли писанки і крашанки. Вчені порівнювали їхні орнаменти з орнаментами на посудинах, що були знайдені при археологічних розкопках. Все це підтверджує стародавність їхнього походження. Найстаріший орнамент на подільських писанках зберігається ще й досі. Він переважно геометричний: трикутники, спіралі, кола, сорокаклинці, сорок гілок тощо. Все це – знаки різних ритуалів або священні числа. Колись, можливо, все це було пов'язано з атрибутами язичницьких богів. У християнські часи все це набрало іншого змісту. Тепер число сорок, наприклад, пояснюється сорокаденним постом або існуванням сорока святих мучеників. Частково звичай розмальовувати писанки зберігся в Румунії, у західних та східних слов'ян. Досліджуючи історію писанок, відомий історик В.М.Щербаковський (1876-1922) стверджує, що писанка з огляду на притаманні їй специфічні знаки та символи – ламані і восьмигранні хрести, елементи Дерева Життя, спіралі тощо – була в древності невід'ємним елементом ритуальних дій народів Малої Азії та Європи, які сповідували культ Кібели.

На Кам'яничині майже не збереглося пісень, які розкривають суть писанок і крашанок. Цікаво, що приспів зі словами про воскресіння Христа взагалі не використовувався, а зустрічаються приспиви, які мало зрозумілі сучасному виконавцю: «Та лалинь!», «Гей, ладуні-ладо!», «Ля-лей, ля-лей, лядо-ле!», «Ой дід-ладо». Це дає підстави припустити, що такі вигуки – це відгомін язичницьких веснянок. Вони співзвучні зі стародавньою богинею весни та кохання Ладою. Характерним для великодніх пісенспівів Кам'яничини, як і для всієї України, є заміна язичницьких понять та імен християнськими (це спостерігається також у колядках). Такого роду явище часто зустрічається в християнському мистецтві. Зокрема, в римських катакомбах до нашого часу збереглися зображення Христа у вигляді Аполлона або Орфея, а Матері Божої – у вигляді язичницьких богинь. Язичницькі зображення богині Лади зустрічаються часто і в гаївках Кам'яничини. Наприклад:

Пташку, пташку, малючий горобчик!
Гей, ладо-ладо, ой!
Клич дівочок, най вже в'ють віночки!
Гей, ладо-ладо, ой!
В'ють віночки та із барвіночку.
Гей, ладо-ладо, ой!
Та з руточки, та ще і з м'яточки.
Гей, ладо-ладо, ой!
Най малюють красні писаночки.
Гей, ладо-ладо, ой!¹

Крім писанок, у Великодній обрядовості Кам'яничини використовуються і крашанки. Крашанки – це монохромно окрашені (як правило, червоним кольором) варені яйця, які споживають віруючі у день Христового Воскресіння. Саме таке яйце, за легендою, Марія Магдалина принесла

¹ (Усі пісні, подані у статті, записані від Чолої Олени Іванівни (1923 р.н.) у м. Кам'янець-Подільському у 2002 р.).

Римському імператору для того, щоб той повірив у воскресіння Ісуса Христа на третій день після розп'яття. На Кам'яниччині давніше була популярною народна пісня про Христове Воскресіння:

До Ісуса діви йшли, мазі дорогі несли –
Тіло Спаса натирати, хвалу й честь Йому віддавати.
В гробі Він лежав три дні, дав пробити бік собі.
І прийняв тяжкі страждання ради нашого спасення.
Як до гробу прибули, враз з'явився Ангел білий:
«Не лякайтесь, діви милі, вже нема Христа в могилі.»
А Марія із Магдали дар Пилату принесла:
Красне варене яєчко всім на подив піднесла.
Дуже всі си дивували, нащо йому дар такий?
Від Марії Магдалини він почув слова такі:
«Він воскрес! Христос живий! Ось і гріб його пустий.
Нині вранці домовину Божий Син навек покинув.
Все, чого ми так бажали, ми сьогодні дочекались.
Будьмо нині всі веселі і радіймо, як Ангели!»

На Кам'яниччині, донедавна існував наступний звичай. Старі люди водили своїх онуків до річки і пускали на воду шкаралупу від крашанок та писанок, при цьому примовляючи: «Кинь, дитино, шкаралупу у водичку, вона попливе далеко, через море-окіян до Індії. Там люди її виловлять і зліплять Яйце-Райце. От диво буде!»

Цікаво, що в основі старовинних релігійно-філософських трактатів (Індія, Китай та Єгипет) лежить вірування про Космічне Яйце, з якого, за легендою, вийшла людина. В Індії це був чоловік на ім'я Пуруши, а в Китаї – Пань-Гу. До речі, в міфології африканського племені догонів також присутній образ Космічного Яйця.

У 2000 році нами була записана пісня від Г.І.Рачковського (1925 р.н.) з с.Зінківці Кам'янець-Подільського району, в якій зафіксований звичай пускання шкаралупи з крашанок та писанок на воду:

Несімо вже до ріки, до ріки
Мальовані шкарлупки, шкарлупки.
Талалинь, талалинь, ладо-лядо-ле!
Щоб їх мишка си не вкрала, си не вкрала,
Щоб циганка си не взяла, си не взяла.
Талалинь, талалинь, ладо-лядо-ле!
Море їх си понесе, понесе,
Окіян си віднесе, віднесе.
Талалинь, талалинь, ладо-лядо-ле!
Люди зліплять з них яйце, з них яйце,
Не звичайне, а Райце, а Райце.
Талалинь, талалинь, ладо-лядо-ле!

На Кам'яниччині, як і по всій Україні, у Великодній понеділок люди ходили один до одного христосуватися і обмінюватися писанками. Цей день називався волочільним, або волочєбним. Ходили з поздоровленнями (переважно діти) до рідних, баб-повитух, знайомих, священиків, приносячи в подарунок «волочільне», що складалося з паски і кількох крашанок.

Найстаріша згадка про волочєбників бере свій початок з XVI ст. Колись волочільні пісні були важливою складовою частиною весняного обрядового циклу і мали, за віруваннями старожилів, забезпечити прихід весни та успішну посівну. З цією метою виконувалися веснянки-заклички, провадилося поминання предків, спеціальними піснями супроводжувався перший вигін худоби на пасовище. Великі святкові дійства влаштовувалися весною, перед початком сівби ярових культур. Відгомін таких свят зафіксований у піснях волочільників, які дійшли до нашого часу.

На Кам'яниччині волочобники організовували спеціальні чоловічі «ватаги» із солістом та «міхоношею» (останній носив зібрані дари). Волочобники, як і колядники, ходили від хати до хати і співали під вікнами пісні, адресовані домашнім. До речі, вони при різній погоді «волочились» і по інших селах, несучи радісну новину про прихід весни, «заклинаючи» багатий урожай. Соліст виконував пісню, а хор повторював приспів. У перший день Великодня волочобники виконували текст християнського змісту: «Христос воскрес на світ білий весь!», в інші дні Великоднього тижня вони виконували традиційний текст: «Весна красна на світ прийшла!».

Метроритмічна структура волочільних пісень безпосередньо пов'язана з кроковим рухом, оскільки вони виконувалися під час ходьби від хати до хати. Як згадують старожили, на Кам'яниччині чоловіки ходили з волочільними піснями весь день (з ранку до ночі), причому волочобниками деколи люди «диригували» з вікон широкими рухами рук.

У волочільних текстах і наспівах відчувається безпосередній зв'язок з колядками і веснянками. З цього приводу Н.Нікольський навіть зазначав, що колядки виникли під впливом волочільного обряду [2, 35]. А В.Пропп у волочільних піснях вбачав «перенесений з Різдва на Великдень обряд» [3, 53]. Можна припустити, що і зимова, і весняна форми колядування-величання однаково стародавні і, по суті, походять з одного часу. Можливо, внаслідок несприйняття його церквою цей стародавній звичай пізніше вихолостився і трансформувався у дитяче христосування та парубоцькі розваги. Зазвичай хор парубків зупинявся під вікном хати, ставав півколом і співав волочільні пісні. Причому один з парубків заспівував пісню, акомпануючи собі на скрипці, а хор виконував лише приспів: «Христос Воскрес, Син Божий!»

Крім волочільних пісень, на другий день свят виголошувалися ще й спеціальні великодні вірші. Їх виголошували здебільшого діти, переважно хлопчики, перед хрещеним батьком, матір'ю, дідусем, бабусею або іншою ріднею. Наводимо приклад такого вірша:

Прийняв Христос великі муки,
Взяли Його під Божі руки.
Його мати стояла, такі слова звіщала:
«Ой, синочку мій ясний,
Перед тобою світ красний,
Як будеш ти воскресати,
Будуть перед тобою янголи літати,
З святим Воскресінням поздоровляти».

За таке поздоровлення діти отримували від господині крашанку, а від господаря – гроші. Великодній понеділок називається ще «обливаням, поливальним, поливним понеділком», бо в цей день, за стародавнім звичаєм, хлопці обливають дівчат водою. На Кам'яниччині звичай обливати дівчат водою або парфумами у Великодній понеділок зберігся й донині. Обливання когось або себе самого водою на Великодньому тижні – це стародавній звичай, що пов'язаний з весняним очищенням водою. Цей звичай існує і в інших європейських народів, наприклад, у сербів, чехів, поляків. На Кам'яниччині збереглася спеціальна пісня, яку співають дівчата у Поливаний понеділок:

Кралечко величава,
Де так довго була?
– У ставочка, у ставочка
Ручки й ножки мила.

Подібний звичай побутував і в стародавніх римлян. На камені Неаполітанського музею під «майським календарем» зазначено: «Lustratio ad flumen» (очищення проточною водою).

Можливо, що звичай обливатися водою, та ще й біля річки з метою «очищення», прийшов до нас із стародавнього Риму через західноєвропейські країни. Очевидно, цей звичай трактувався і у нас, і на Заході, як язичницький. Доказом цього, як і в багатьох інших випадках, є протести з боку християнської церкви щодо нього. Так, в одному з пунктів Познанського собору 1420 р. зафіксована заборона на Великодньому тижні когось обливати водою чи обливати себе. Наказом «Правительст-

венного сената» (від 17 квітня 1721 р.) заборонено обливати водою в день Великодня тих людей, які не були присутні на заутрені.

Не дивлячись на заборони, цей звичай зберігся на Кам'яничині ще й до сьогодні. Збереглася і старовинна пісня про Поливаний понеділок:

Купи, мамцю, рушничок,
Я піду до дівочок.
Будуть хлопці поливати,
А я буду витиратись.
Дай мені си писаночку,
А я піду до ставочку.
Хлопці будуть поливати,
Я їм буду дарувати.

Надзвичайно багато таємниць і загадок заковано у народних піснеспівах, віршах та писанках, які виконувалися на Великдень. І, якщо писанка лежить у нас вдома на видному місці, це означає, що з нами говорить Вічність, наш безсмертний Дух мовою життєдайної форми і чарівних візерунків.

Дане дослідження не вичерпує всієї глибини цієї проблеми. Воно вимагає подальших пошуків. Нові записи доповнять та розширять тематику народних великодніх духовних піснеспівів та віршів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пискунов А. Словник народного, літературного й актового язика. Переднее слово. – Київ, 1882.
2. Никольський Н. История русской церкви. Изд. 2. – М., 1931.
3. Пропп В. Русские аграрные праздники. – Л., 1963.

Olena Aliksiychuk

PECULIARITIES OF THE EASTER SPIRITUAL FOLK SONGS OF THE KAMYANETS AREA

The article offers insights into certain historical and cultural peculiarities of the Easter spiritual songs in the Kamyanets area. The melody patterns of religious songs are analyzed as well as the spiritual poems of the area in question.

Зиновій Яропуд

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ФОЛЬКЛОРНИХ ПІСЕНЬ КАМ'ЯНЕЧЧИНИ

У статті розкриваються особливі норми в розвитку й будові народних пісень Кам'яничини, у зв'язку з їхнім змістом і жанровою приналежністю, що склалися в умовах спільного проживання у даному регіоні представників різних народів.

Українські пісні, як і пісні інших народів, мають своєрідні ознаки, зумовлені як історичним розвитком народу-творця, так і впливом фольклору сусідніх народів. Беручи до уваги загальноприйнятту тезу, що в народній пісні індивідуальність стилю відступає на задній план в силу її колективного творення, все-таки не можна заперечувати того факту, що пісні кожного народу мають свої стильові особливості. Ось як характеризує українські пісні академік Ф. Колесса: «Український пісенний стиль характеризує головні особливі норми у веденні мелодії, улюблені опорні точки і закінчення